

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱۲/۰۱

فصلنامه علوم و فنون نظامی
سال دوازدهم، شماره ۳۶، تابستان ۱۳۹۵
صص ۲۷-۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۳/۰۹

تحلیلی بر دکترین نظامی - دفاعی مقام معظم فرماندهی کل قوا در محیط ملی و بین‌المللی

محمدباقر دانش آشتیانی^۱

علی رستمی*^۲

چکیده

دکترین نظامی دفاعی مجموعه‌ای از اصول اساسی، قواعد، نظریه‌ها، اندیشه‌ها، زیربنای فکری و اصول بنیادی مورد قبول و حمایت ملی است که توسط رهبران نظامی - سیاسی کشور و با توجه به دکترین امنیت ملی، اندیشه نظامی حاکم بیان می‌شود. دکترین‌های نظامی بالاترین و کلان‌ترین قواعدی هستند که در ساختار نظامی یک کشور تعریف می‌شوند. محقق با تأکید بر دکترین نظامی - دفاعی مقام معظم فرماندهی کل قوا تلاش دارد. نقش مؤلفه نظامی - دفاعی در محیط ملی و بین‌المللی را بررسی نماید و به این سؤال پاسخ که از منظر مقام معظم فرماندهی کل قوا اهداف و کارکرد دکترین نظامی - دفاعی ایشان در سطح ملی و بین‌المللی چیست؟ بر همین اساس مجموعه بیانات و مکتوبات از سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۵، به عنوان جامعه آماری در نظر گرفته شده است و به روش تحلیل محتوا مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و از نظر نوع به صورت کیفی در دسته پژوهش‌های نظری - کاربردی قرار دارد. نتایج تحقیق نشانگر آن است که اقتدار نیروهای مسلح و خودکفایی صنعت دفاعی و قدرت کم‌نظیر بازدارندگی جمهوری اسلامی ایران ناشی از دکترین و اندیشه ناب و بلند دفاعی فرماندهی کل قوا است که ریشه در آموزه‌های بلند دینی، عقلانیت متکی به اجتهاد، درک عمیق و آگاهی وسیع و تجربه گران‌سنگ مدیریتی دارد. مهم‌ترین شاخصه مؤلفه نظامی - دفاعی در دکترین مقام معظم فرماندهی کل قوا، اقتدار و بازدارندگی قدرت نظامی نیروهای مسلح است که باید توأم با بصیرت دینی باشد و بتواند در مقابله با نظام سلطه جهانی ایستادگی و از حقوق کشورهای مسلمان و مظلومین دفاع نماید و آگاهی‌بخش و الهام‌بخش به ملت‌های جهان اسلام باشد.

واژه‌های کلیدی

دکترین نظامی، فرماندهی معظم کل قوا، محیط ملی، بین‌المللی

^۱ عضو هیئت علمی دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا

^۲ دانشجوی دوره چهارم فرماندهی مشترک و مرکب دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا

مقدمه

اعتقاد، تعلیم، نظریه، آیین، مکتب و رویه قضایی؛ لغوی لغت انگلیسی دکترین هستند، دکترین به معنی عام عبارت است از: «نظام باورها یا مجموعه‌ای از تعالیم، در شاخه‌ای از دانش یا یک نظام اعتقادی» در یک بیان دقیق‌تر، در اغلب موارد لی نه همیشه، دکترین از نظر تاریخی دارای سابقه در تعالیم دینی و مذهبی داشته و حاکی از اعتقادات دینی بوده که توسط کلیسا پخش می‌شده است. (دانش آشتیانی: ۱۳۹۵) دکترین به رویه قضایی هم اطلاق می‌شود، اصولی که با انکاء به آن‌ها تصمیم‌های مختلف قضایی اتخاذ می‌گردید، مانند دکترین "دفاع از خود" یا "مالکیت معنوی" در حوزه نظامی هم دکترین مفهوم مشابهی دارد. تقریباً هر سازمان نظامی دکترین خاص خود را دارد که در موارد نانوخته می‌باشد. برخی از دکترین‌های نظامی از راه آموزش انتقال پیدا می‌کنند. دکترین نظامی؛ بهترین افکار و اندیشه موجود مربوط به علم نظامی است که آموخته می‌شود و برای هر نیروی مسلحی به عنوان مبنای اقدام‌ها شناخته می‌شود. (همان) امروزه قدرت مؤلفه نظامی یکی از اصلی‌ترین ابزارهای در دست کشورها است تا از طریق آن بتوانند به اهداف و منافع ملی خود در سطح داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی دست یابند. عدم برخورداری از قدرت لازم و کافی، حتی دست یابی به اهداف ملی را غیر ممکن می‌سازد. قدرت نظامی، به مجموع قدرت نیروهای مسلح یک کشور توأم با سایر عناصر قدرت ملی و توانایی زمامداران کشور در به کارگیری این نیرو جهت پشتیبانی از سیاست‌های ملی گفته می‌شود (شهبازی، ولی‌وند: ۱۳۸۸، ۲۴). مقام معظم رهبری می‌فرمایند "در برابر تهاجم و توطئه آفرینی‌های دشمن، اسلام نیازمند قدرتی است که از اخلاص در عمل و انجام وظیفه، براساس تکلیف الهی حاصل می‌شود." (۱۳۷۵/۹/۲۴) همچنین در خصوص اهمیت امنیت و وظایف نیروهای مسلح می‌فرمایند "این همیشه باید آویزه گوش مسئولان نیروهای مسلح باشد: حفظ امنیت کشور، حفظ امنیت مرزها و حفظ امنیت عمومی زندگی مردم، چیزهایی است که به عهده مسئولانی است که در این زمینه فعالند (دیدار فرماندهان، کارکنان و خانواده شهدای آجا ۱۳۹۴/۱/۳۰) این مقاله با هدف تبیین دکترین نظامی- دفاعی در اندیشه مقام معظم فرماندهی کل قوا، تلاش خواهد کرد اهمیت و کارکرد مؤلفه قدرت نظامی- دفاعی را در حوزه امنیت داخلی و بین‌المللی مورد بررسی قرار دهد. مقاله‌های متعددی در خصوص اندیشه‌های دیپلماسی دفاعی مقام معظم فرماندهی کل قوا نوشته شده است لیکن در خصوص دکترین نظامی- دفاعی و تأثیر آن بر امنیت داخلی و بین‌المللی کمتر توجه شده است. از این روی در

این مقاله به این مهم پرداخته می‌شود و با روش توصیفی- تحلیلی و تجزیه و تحلیل اطلاعات درصدد پاسخ به سؤال تحقیق خواهیم بود.

بیان مساله

هدف اساسی و غیرقابل تغییر هر حکومتی حفظ بقای ملی، نظام سیاسی، استقلال، تمامیت ارضی و منافع و ارزش‌های حیاتی خود است. در این میان مجموعه‌ای از تهدیدات می‌تواند این اهداف اساسی را با خطر جدی روبه‌رو کند. هم‌اکنون هویت تهدیدات دگرگون شده است، به گونه‌ای که تهدیدات جنگ سایبری، جنگ نرم تا تهدیدات زیست‌محیطی و اقتصادی جزو تهدیداتی هستند که می‌توانند ارزش‌های یک کشور را مورد هدف قرار دهند. این تهدیدات ممکن است ارزش‌های حیاتی یک نظام را تغییر دهد و یا باعث سقوط آن نظام سیاسی شده و یا در امنیت ملی و تمامیت ارضی کشورها رخنه کند. نداشتن راهبرد امنیت ملی و عدم برخورداری از منابع قدرت و خلاء دکترین نظامی-دفاعی مشخص و مدون در شرایط ملی و بین‌المللی می‌تواند ارزش‌های یک ملت را در سطح ملی و بین‌المللی در مقابله با تهدیدات با خطر مواجه نماید. توسل به زور و جنگ از راهبردهایی است که در نظام بین‌الملل همواره به کار رفته است. پس از مقاومت نظام جمهوری اسلامی ایران در جنگ تحمیلی و پایان جنگ سخت، تهدیدات متعدد و متنوع نظامی همواره علیه کشور مطرح و گزینه‌های مختلفی بر روی میز قرار گرفته است. مقام معظم فرماندهی کل قوا به عنوان بالاترین مرجع نظامی کشور و فرمانده نیروهای مسلح با اشراف بر مسائل ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی، همراه با سال‌ها حضور و تجربه در میادین نبرد سخت در دفاع مقدس، نیمه سخت و جنگ نرم و همچنین داشتن مسئولیت‌های مختلف در شورای عالی امنیت ملی، ریاست جمهوری و قریب به سه دهه تجربه رهبری و فرماندهی کل نیروهای مسلح، در هدایت نظام اسلامی و خنثی سازی توطئه‌های پیچیده دشمن نقش اساسی داشته و نیروهای مسلح را به بهترین وجه رهبری نموده و در نتیجه امروز علاوه بر ایجاد امنیت پایدار و مثال زدنی در کشور، توطئه‌های دشمنان را در منطقه غرب آسیا و جنگ‌های نیابتی خنثی نموده است بنابراین مساله تحقیق این است که از سال ۱۳۶۸ تاکنون، اهداف و کارکردهای دکترین نظامی-دفاعی که از سوی مقام معظم فرماندهی کل قوا در اداره و هدایت نظام جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با انواع تهدیدهایی که از سوی دشمنان در عرصه روابط بین‌الملل و صحنه سیاست‌های جهانی نسبت به ایران اعمال شده است چه بوده و چگونه می‌توان این دکترین را از بیانات و مکتوبات ایشان استخراج نمود؟

اهمیت و ضرورت

سیاست‌های نظامی- دفاعی و امنیتی از مؤلفه‌های سه گانه سیاست‌های کلی کشور بوده و به خط مشی‌هایی اطلاق می‌شود که به منظور خنثی سازی تهدیدات، خطرات و حفظ امنیت ملی یک کشور ایفای نقش می‌نماید و ارتباط تنگاتنگی بین آنها وجود دارد. سیاست‌های دفاعی و امنیتی پشتوانه اثر گذار بر سیاست خارجی کشورها محسوب می‌گردد. در رفع تهدیدات ملی و بین‌المللی نیز مورد استفاده قرار گرفته و از اهمیت بالایی برخوردار می‌باشد. ابزارهای مورد استفاده در این نوع سیاست نیز همان ابزارهای است که در سیاست‌های ملی و بین‌المللی مورد بهره برداری قرار می‌گیرند، ولی با توجه به حساسیت و اهمیت امنیت ملی برای کشور، تدوین سیاست‌های نظامی- دفاعی و امنیتی از ارجحیت و ویژگی‌های خاص برخوردار است. (متقی: ۱۳۹۵: ۳۶) با توجه به هجمه تهدیدات علیه نظام جمهوری اسلامی ایران تقویت قدرت نظامی - دفاعی از مهمترین نیازهای کشور در شرایط کنونی محسوب می‌گردد. شرایط و وضعیت کنونی ملی و منطقه‌ای و بین‌المللی ایجاب می‌کند که نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، آمادگی‌های دفاعی و تجهیزاتی و تسلیحاتی خود را به پشتوانه‌ی آیه‌ی شریفه‌ی «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» بیش از پیش با ارتقاء روز افزون تقویت نمایند. ترویج و نهادینه‌سازی دکترین نظامی- دفاعی اندیشه‌های مقام معظم فرماندهی کل قوا در جهان اسلام برای ملت‌های مسلمان مصونیت ساز بوده و با فراهم سازی زمینه‌های اقتدار و صلابت برای آنها خنثی سازی نقشه‌های دشمنان و بیگانگان را به ارمغان می‌آورد. با توجه به تحولات تعیین کننده و سرنوشت‌ساز جاری در سطح منطقه غرب آسیا و جهان اسلام، دکترین نظامی- دفاعی در اندیشه دفاعی مقام معظم فرماندهی کل قوا قطب نمای دکترین دفاعی و اقتدار بازدارنده نظام است و از اهمیت زیادی برخوردار است. از شاخص‌ها و مختصات محیط امنیت خارجی جمهوری اسلامی ایران، افزایش تهدیدات قدرت‌های فرامنطقه‌ای و گروه‌های تارشرگی و منازعات مسلحانه فرقه‌ای است، بطوری که برخی گروه‌های فرقه‌ای با سازمان دهی تشکلهای سیاسی نظامی سلفی و بهره‌گیری از تفکر تکفیری جهادی با پشتیبانی قدرت‌های خارجی و بازیگران منطقه‌ای، به صورت مستقیم در معادلات امنیتی منطقه وارد شده‌اند که این موضوع زمینه حضور نظامی امنیتی قدرت‌های برون سیستمی، منطقه‌ای و تلاش برای ائتلاف سازی در مجاورت سرزمینی جمهوری اسلامی ایران و ورد به عرصه جنگ را فراهم نموده است در صورت عدم توجه به موضوع خطرات جدی بر علیه امنیت نظام اسلامی متصور است. بنابراین ضرورت

دارد با انجام پژوهش‌های جامع عوامل مهم و تأثیر گذار در دکترین دفاعی - نظامی در اندیشه‌های ایشان را بررسی و تبیین نمود.

اهداف، سئوالات و فرضیه‌ها

الف-اهداف

(۱) هدف کلان: شناسایی اهداف و کارکردهای دکترین نظامی-دفاعی مقام معظم فرماندهی کل قوا.

(۲) هدف خرد اول: شناسایی کارکردهای دکترین نظامی-دفاعی مقام معظم فرماندهی کل قوا در سطح ملی و بین‌المللی.

(۳) هدف خرد دوم: شناسایی اهداف دکترین نظامی-دفاعی مقام معظم فرماندهی کل قوا در سطح ملی و بین‌المللی.

ب- سئوالات تحقیق

(۱) سؤال اصلی: اهداف و کارکردهای دکترین نظامی-دفاعی در اندیشه مقام معظم فرماندهی کل قوا کدامند؟

(۲) سؤال خرد اول: کارکردهای دکترین نظامی-دفاعی در سطح ملی و بین‌المللی کدامند؟

(۳) سؤال خرد دوم: اهداف دکترین نظامی-دفاعی در سطح ملی و بین‌المللی در اندیشه مقام معظم فرماندهی کل قوا کدامند؟

در این تحقیق به دلیل استفاده از روش تحلیل محتوا و تحلیل گفتمان، بیانات مقام معظم رهبری پیرامون مؤلفه دکترین نظامی-دفاعی فرضیه‌ای مطرح نگردیده است.

پیشینه

برابر بررسی‌های انجام شده از میان پایان نامه‌ها و کتابخانه دافوس آجا تاکنون تحقیقی در این خصوص انجام نشده است و در سال جاری وزارت دفاع اقدام به چاپ کتابی در خصوص اندیشه‌های دیپلماسی دفاعی معظم له نموده است.

مبانی نظری و مفاهیم

دکترین نظامی عبارت است از اصول اساسی، اندیشه‌ها، اعتقادات، تعالیم و نظریه‌های مورد قبول و مورد حمایت ملی که در طرح‌ریزی‌ها و کاربرد قدرت نظامی در سطوح ملی و اجرایی

کشور مورد استفاده قرار می‌گیرند. این اصول را رهبر سیاسی- نظامی و یا حکومت با توجه به دکترین امنیت ملی، وضعیت نیروهای مسلح و روند تقویت قدرت نظامی کشور، نتایج ارزیابی استراتژیک انجام شده از اوضاع خود و رقیبان، تجربه‌های به دست آمده از گذشته، پیشرفت‌های علمی و تکنولوژیک، قابلیت‌های بالفعل و بالقوه ملی، موقعیت‌ها و معادلات ژئوپلتیک و ژئواستراتژیک حوزه‌های امنیتی کشور، اهداف امنیت ملی مورد اختلاف و تعارض و شرایط بین‌المللی، عنوان و رسماً اعلام می‌دارد. (تهامی: ۱۳۸۴، ج ۲: ۲۳).

اصول بنیادی و عملی و زیربنای فکری که فاقد قدرت قانونی هستند و به عنوان یک راهنما، یکنواختی لازم را در طرح‌ریزی‌های استراتژیک، سیاست‌گذاری‌های دفاعی و کاربرد نیروهای نظامی تحت شرایط معین (جنگ سرد، آفند، پدافند، رزم در صحرا، جنگ در شب و طیف جنگ‌های هوایی و دریایی) فراهم می‌سازد. دکترین با سیاست که الزاماً واکنش‌های یکسان را طلب نمی‌کند تفاوت دارد. (چگینی: ۱۳۸۲، ۵۹).

دکترین نظامی عموماً به یک رشته نظریه‌ها و زیربنای فکری اطلاق می‌شود که به توصیف و تشریح محیطی که در آن قوای نظامی بایستی به کار گرفته شوند پرداخته و روش‌ها و مقتضیات، موقعیت و موجبات استفاده از نیرو را تجویز و رهبران نظامی و سیاسی را هدایت می‌کند. وظیفه اصلی این دکترین افزایش کاربرد قدرت و بهره‌برداری قوا و مقدرات نظامی یک کشور در پشتیبانی و حمایت از هدف‌ها و آرمان‌ها و منافع ملی است. (کاظمی: ۱۳۶۹، ۱۸۰).

تعریف عملیاتی: دکترین نظامی مجموعه‌ایست از نظریه‌ها، اندیشه‌ها، زیربنای فکری و اصول بنیادی مورد قبول و حمایت ملی که توسط رهبران نظامی - سیاسی کشور و با توجه به دکترین امنیت ملی، اندیشه نظامی حاکم، سوابق تاریخی و وضعیت نیروهای مسلح، تجربه‌های به دست آمده از گذشته، اعتقادات، پیشرفت علمی و تکنولوژیک و قابلیت‌های ملی و مشخصات جغرافیایی کشور بیان می‌شود. این اصول، راهنمای کلی طراحان ملی و مدیران اجرایی کشور در طرح‌ریزی‌ها و کاربرد قدرت نظامی در ابعاد داخلی و خارجی، در زمان صلح و جنگ بوده و با توجه به سیر تطور اندیشه و تاریخچه نظامی ملت‌ها، تهدیدات بالفعل و بالقوه آنها، شرایط سرزمینی، منطقه‌ای، بین‌المللی و موقعیت ژئوپلتیک و ژئواستراتژیک و حوزه‌های امنیتی سرزمین‌شان و به منظور پشتیبانی و حمایت از آرمان‌ها، منافع و اهداف ملی تهیه و تدوین می‌شود. دکترین‌های نظامی بالاترین و کلان‌ترین قواعدی هستند که در ساختار نظامی یک کشور تعریف می‌شوند و بر اساس آنها راهبردها و قواعد سطوح عملیاتی و نیز شگردها شکل گرفته و با تغییر آنها دستخوش تغییر می‌شوند.

استکبار: یعنی حالت فرعونیت، یعنی دیکتاتوری در سطح بین‌المللی. ملت‌ها با دیکتاتوری در کشورهای خودشان مبارزه می‌کنند؛ چه در این مبارزه فائق شوند، چه نشوند؛ اما سر خود را که بالا می‌کنند، می‌بینند یک دیکتاتور بین‌المللی آنجا ایستاده است و در همه کارها دخالت می‌کند؛ در سرنوشت ملت‌ها دخالت می‌کند، آنهم براساس مصالح خودش. (مقام معظم رهبری، ۱۳۷۶/۸/۱۴).

بازدارندگی، عبارت است از اقدام‌های معمول از سوی یک دولت و یا گروهی از دولت‌ها برای مایوس کردن دولت‌های دیگر از پیگیری سیاست‌های تهدید آمیز یا انجام اقدام‌های اساسی برای بازداشتن یک دولت از دست یازیدن به اقدام‌های تجاوزکارانه و جلوگیری از تشدید جنگ در صورت وقوع (چگینی: ۱۳۷۴، ۳۷۰).

روابط بین‌الملل به مطالعه روابط میان کشورها، نقش کشورهای مستقل، سازمان‌های بین‌دولتی، سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی، سازمان‌های مردم‌نهاد و شرکت‌های چندملیتی، گفته می‌شود. (سیف زاده: ۱۶۹، ۱۳۸۱)

راهبرد نظامی عبارت است از علم و هنر به کارگیری نیروهای نظامی یک ملت به منظور تأمین هدف‌ها و خط مشی‌های سیاسی از طریق استفاده از نیروهای نظامی یا تهدید به کار بردن آنها (رستمی ۱۳۷۸: ۷۸).

در مجموع می‌توان گفت در جمهوری اسلامی ایران به عنوان ام‌القری جهان اسلام و با مدنظر قرار دادن اندیشه انقلاب اسلامی، قواعد و دکترین‌های نظامی و امنیتی مبتنی بر چند مؤلفه تنظیم می‌شوند که یکی از آنها می‌تواند تعالیم دینی در حوزه دفاع باشد، اما شاید اصلی‌ترین مؤلفه‌ای که می‌تواند دکترین‌های نظامی را در جمهوری اسلامی و یا در هر کشوری تغییر دهد، مؤلفه تهدیدات به‌عنوان مباحث بیرونی است. انقلاب اسلامی از همان روز اول استقرار خود و یا حتی سال‌های پیش از آن در جریان مبارزات، اندیشه خود را دفاع از مظلومان و مبارزه با استکبار اعلام کرده و در رأس این استکبار در حال حاضر آمریکا، جهان غرب و رژیم غاصب صهیونیستی است.

مفهوم و ماهیت دفاع و آمادگی نظامی در اندیشه نظامی - دفاعی مقام معظم رهبری
باتوجه به "گزینه همیشه روی میز" (گزینه نظامی) سردمداران آمریکایی و اوضاع نا به سامان منطقه، ارتش و نیروهای مسلح در کشور ما از حساسیت و ضرورت خاصی برخوردار شده است. زیرا ایران اسلامی یکبار ضربه‌ی سهمگینی از دشمن بعثی طی هشت سال جنگ تحمیلی

خورده است". (دیدار با کارکنان و جمعی از فرماندهان آجا ۱۳۹۴/۱/۳۱ وبگاه مقام معظم رهبری khamenei.ir)

"پیشرفت‌های امروز نیروهای نظامی در بخش‌های مختلف بسیار ارزشمند است، اما با توجه به عقب ماندگی‌ها باید شتاب حرکت را افزایش داد و چنان اقتداری ایجاد کرد که دشمنان حتی جرات نکنند خیال تعرض به مرزهای این کشور را به ذهن خود راه دهند." (دیدار با کارکنان و جمعی از فرماندهان آجا ۱۳۹۴/۱/۳۱ وبگاه مقام معظم رهبری khamenei.ir)

"آینده‌ی کشور به دست جوانانی است که باید قدر آنها را دانست و برای آن که ایران فردا بتواند تواناتر، مقتدرتر و با زبان گویاتر در منطقه و دنیا ظاهر شود، باید نسل بعد را آماده‌تر، مصمم‌تر، دانشمندتر و شجاع‌تر پرورش داد. امروز نکته حائز اهمیت آن که ارتش، مجموعه‌ای مستحکم و مقتدر در کنار مردم است و باید روز به روز بر این استحکام و قدرت و همچنین ارتباط با مردم افزوده شود." (دیدار با کارکنان و جمعی از فرماندهان آجا ۱۳۹۴/۱/۳۱ وبگاه مقام معظم رهبری khamenei.ir)

"امروز دستگاه‌های استکباری در منطقه، هدف‌های خطرناکی را برای خودشان تعریف کرده‌اند؛ این‌ها هدف‌هایی است که با سرنوشت ملت‌ها سروکار پیدا می‌کند. ابزارهایی هم که به کار می‌گیرند، ابزارهای بسیار خطرناک و غیر انسانی و سبعمانه است؛ یعنی هیچ اباء ندارند با روش‌هایی که به کار می‌گیرند چه تعداد انسان بی گناه کشته شوند. شما ملاحظه کنید در منطقه‌ی غرب ما (عراق)، در سوریه یا در منطقه‌ی شرقی ما، در افغانستان، در پاکستان چه می‌کنند؟ هیچ ابائی ندارند، یعنی جان انسان‌ها برایشان ارزشی ندارد. این‌که ادعا می‌کنند حقوق بشر و حقوق انسان‌ها و حقوق شهروندی و از این ادعاها و قالب‌های پوچ و بی‌محتوا، همه خلاف واقع است." (دیدار با کارکنان و جمعی از فرماندهان آجا ۱۳۹۴/۱/۳۱ وبگاه مقام معظم رهبری khamenei.ir)

" یکی از عوامل موفقیت جمهوری اسلامی و واکسینه کردن نظام در برابر تهدیدات و آسیب رسانی آمریکا و استکبار جهانی قدرت نظامی کشور می‌باشد. حائز اهمیت آن که ایران اسلامی ظرفیت‌های بسیار خوبی در دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی کشور دارد که باید ارتباطات علمی نیروهای مسلح با آنها تقویت شود تا بهترین نتیجه حاصل گردد." (دیدار با جمعی از اساتید و دانشجویان دانشگاه‌های کشور در مورخه ۱۳۸۶/۶/۱۲)

از مصادیق دکترین نظامی-دفاعی فرمانده معظم کل قوا، توانمندی و خودباوری دفاعی، نوآوری‌های دفاعی، ظرفیت سازی‌های جدید دفاعی و از همه مهمتر نقش حقیقی آموزه‌های

دینی و اسلام ناب در ارتقاء و توانمند سازی دفاعی است. بدون تردید در صورتی که ابعاد و زوایای عمیق و رهگشای دکترین و تفکر دفاعی و جهادی فرماندهی کل قوا برای اقشار و آحاد مختلف جامعه به‌ویژه نیروهای مسلح و مدافعان انقلاب اسلامی تبیین و گشوده شود روحیه جهادی و پیشتازی برای تقویت بنیه دفاعی و آمادگی برای مقابله با تهدیدات و خطرات ناشی از بدخواهان ملت ایران ارتقاء یافته و جبهه مقاومت و استکبار ستیزی در مکتب اسلام و انقلاب به حیات و حرکت خود پویایی بیشتری خواهد داد. (سخنرانی سردار صفوی در همایش اندیشه‌های رهبری در وزارت دفاع در مورخه ۱۳۹۵/۳/۱۰)

کارکردهای دکترین نظامی - دفاعی

نیروهای مسلح در جوامع مختلف، در طول تاریخ برای دفاع از قدرت‌ها و در برخی موارد برای توسعه طلبی، تهدید و تجاوز شکل گرفته و غالباً کارکرد آنها جنبه غیر ارزشی داشته است؛ ولی در نظام اسلامی، نیروهای مسلح در خدمت مردم و پاسدار امنیت و آرامش جامعه و ارزش‌های دینی و اخلاقی و مورد احترام و باور مردم است. در همه کشورها، نیروهای مسلح یکی از ارکان اساسی اقتدار ملی به حساب می‌آید؛ ولی در نظام اسلامی به دلیل این‌که محور همه ارزش‌گذاری‌ها دین و ارزش‌های الهی است، صرف قدرت مادی و ظاهری - چه نظامی و ... - نشانه اقتدار و بالندگی نیست، بلکه قدرت‌های مادی و ظاهری اگر با نیروی معنوی و روحی - اخلاقی همراه و آمیخته شود، نشانه اقتدار و عظمت ملی و اسلامی خواهد بود. در تفکر دینی - اسلامی، یک ملت با داشتن مردان و جوانان مسلح و سربازان شجاع و رشیدی که دل‌هایشان با نور ایمان و بصیرت و معرفت خدانشناسی روش باشد و اراده‌های آنها با قدرت و صلابت ایمان آمیخته شود، دارای اقتدار و قدرتی است که نظیر آن را در جهان نمی‌توان یافت و هیچ قدرت نظامی و سیاسی دنیا را یارای مقابله با آن و شکست دادن آن نیست. بر این اساس، در نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران، نیروهای مسلح، اقتدار و عظمت خود را تنها در توان نظامی و سلاح بیشتر و بهتر نمی‌بینند، بلکه در توان نظامی آمیخته با معنویت، اخلاق و ایمان به همراه معرفت و بصیرت می‌دانند. برای خدا و گسترش فرهنگ توحیدی، برای انسانیت و اخلاق و دفاع از آرمان‌های ملی و اسلامی است که یک نظامی مسلمان لباس رزم بر تن می‌کند و مهبیای جانبازی و فداکاری می‌شود. نیروهای مسلح جمهوری اسلامی برای تثبیت فضایل انسانی و تحقق ارزش‌های الهی به تمرین نظامی و فراگیری فنون رزم می‌پردازند. انگیزه دفاع از آب و خاک و میهن عزیز خویش - ایران - را با انگیزه والاتر دفاع از آرمان‌ها و ارزش‌های دینی و

انقلابی آمیخته کرده و با انگیزه بیشتر به رسالت مقدس سربازی جامه عمل می‌پوشانند. همین انگیزه‌های مقدس و بالنده است که آنها را در دفاع جنگ هشت ساله در برابر ارتش تا دندان مسلح حزب بعث عراق به رهبری صدام، به پیروزی رساند و اکنون استکبار جهانی آمریکا و هم پیمانانش را از رو در رویی با نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، باز داشته است. (رستمی: ۱۳۹۳، ۲۱)

فلسفه وجود نیروهای مسلح، صرفاً جنگ یا درگیری نیست. بسیاری از کشورهایی که سال‌های طولانی را بدون جنگ و درگیری سپری کرده‌اند، نیروهای نظامی خود را مهیا و آماده نگه می‌دارند. این آمادگی موجب می‌شود که دشمنان آشکار و پنهان آنها، در محاسبات خود، دریابند که اشغال یا برخورد نظامی با چنین کشوری، برای آنها، آسان و ارزان نخواهد بود. در نتیجه، از ایجاد تنش‌های نظامی با این کشورها می‌پرهیزند. در این صورت است که گفته می‌شود، آمادگی رزمی نیروهای مسلح، موجب بازدارندگی شده است. در اسلام بر بازدارندگی نیروهای نظامی تأکید شده و خداوند فرموده است: *وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِباطِ الْخَيْلِ تَرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَ آخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَاتَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ* " در برابر آنها (دشمنان) آنچه توانایی دارید. نیرو آماده سازید (و همچنین اسب‌های ورزیده (برای میدان نبرد) تا به وسیله آن، دشمن خدا و دشمن خویش را بترسانید و (همچنین) گروه دیگری غیر از این‌ها را که شما نمی‌شناسید و خدا می‌شناسد. (انفال: ۶۰) این آیه، یکی از اهداف نیروهای مسلح را ترساندن دشمن، بیان نموده و به دو گروه از دشمنان، اشاره کرده است: گروه اول، دشمنان آشکاری که آنها را می‌شناسیم و گروه دوم، دشمنان غیر آشکار و پنهان که آنها را دشمن به حساب نمی‌آوریم، ولی خداوند بر دشمنی آنها با ما، آگاه است با توجه به مطالب فوق می‌توان گفت که نیروهای مسلح، دو وظیفه و کارکرد اصلی بر عهده دارند؛ بازدارندگی و اقدام. در مجموع می‌توان گفت: بازدارندگی، مجموعه اقدام‌هایی است که یک دولت یا گروهی از دولت‌ها انجام می‌دهند تا تهدید بالقوه یا بالفعل آنها، از انجام عملیات خصمانه علیه منافع ملی آنان یا متحدانشان و یا تشدید جنگ خود داری ننماید. بازدارندگی و اقدام در نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران درونزا بوده و بر مبنای ساخت داخلی کشور و بر مبنای ظرفیت‌های بومی شکل گرفته است. این موضوع از کلید واژه‌هایی است که در سالهای اخیر بارها از سوی مقام معظم رهبری برای برون رفت از مشکلات و حضور قدرتمندانه در صحنه بین الملل مطرح شده است. در حوزه دفاعی و نظامی کشور این دکتترین بیشتر مورد توجه قرار گرفته است که معظم له در تأیید این مهم می‌فرمایند: ((دنیا بر روی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران

حساب باز می‌کند و آن را جدی می‌گیرد، زیرا می‌داند که هر جا عرصه مسئولیت و رزم آوری باشد، نیروهای مسلح سنگ تمام خواهند گذاشت.)) (مراسم دانش آموختگی دانشگاه‌های افسری آجا، وبگاه مقام معظم رهبری khamenei.ir)

اهداف دفاعی و نظامی

اهداف نظامی، هدف‌های خاصی هستند که تلاش‌ها و منافع نظامی برای تحقق آنها به کار می‌روند. از جمله: بازدارندگی از تجاوز، حفظ خطوط ارتباطی، دفاع از مرزها، اعاده سرزمین‌های از دست رفته، شکست دشمن و... در راهبرد نظامی اهداف ماهیتاً نظامی هستند؛ اگر چه جنگ و سیاست رابطه بسیار تنگاتنگی باهم دارند. مبادرت به جنگ صرفاً به دلیل نقش جنگ نیست، بلکه در پیگیری یک سیاست است. یعنی قدرت نظامی ابزار نیل به اهداف سیاسی است. بنابراین اهداف نظامی باید تحت حاکمیت اهداف سیاسی باشد. اگر چه سیاست هم نباید چیزی را طلب کند که نیل به آن از نظر نظامی ناممکن باشد. لازم به ذکر است هدف نهایی، سیاست ملی است که به ندرت صرفاً سیاسی یا نظامی است. اهداف سیاسی و نظامی از یکدیگر کاملاً متمایز هستند. هدف هر ملتی عبارت است از تصویری از آینده، که مطلوب نهایی آن ملت باشد، به درجه‌ای که حاضر باشد. قسمتی از نیروی خود را در راه عملی ساختن آن صرف نماید. (ارگانسکی: ۱۳۵۵، ۵۶).

اهداف ملی کشورها در سه دسته طبقه بندی می‌شود: ۱- اهداف حیاتی و اولیه که همان ارزش‌های اساسی جامعه است که دولت و ملت موجودیت خود را منوط و موکول به حفظ و حصول آنها دانسته و همواره می‌بایست در انجام آن بکوشد ۲- اهداف میان مدت و درجه دوم به هدف‌هایی اطلاق می‌شود که غالباً متضمن برخی تقاضاها از سایر کشورها می‌باشد. ۳- اهداف بین‌المللی و دراز مدت که اهدافی است که به ندرت محدود به زمان می‌باشد. مقام معظم رهبری در رابطه با اهداف دفاعی و نظامی جمهوری اسلامی ایران در سطح داخلی و بین‌المللی می‌فرمایند "علم را برای قدرت، معنویت، پیشرفت و فضایل انسانی و دفاع حقیقی از حقوق انسان به کار می‌گیریم تا این ملت بتواند برخلاف سنت رایج جهان در شرایط قدرتمندی پرچم عدالت را به دست بگیرد و به کسی زور نگویدیم و از مظلوم دفاع کنیم و جلوی ظالم را بگیریم و در مقابل او بایستیم". (دیدار با جمعی از اساتید و دانشجویان دانشگاه‌های کشور در

مورخه ۱۳۸۶، ۱۲/۶، وبگاه مقام معظم رهبری khamenei.ir)

محیط راهبردی جمهوری اسلامی ایران

جمهوری اسلامی ایران در شرایط کنونی در حال تبدیل شدن به یک قدرت منطقه‌ای است اما در کنار این موضوع، تهدیدات و آسیب‌پذیری‌هایی برای کشور قابل فرض است. که در چارچوب تهدیدات نظامی، اطلاعاتی و جنگ الکترونیک مطرح بوده و برخی نیز در قالب تهدیدات اقتصادی مطرح می‌شوند. دشمنان با توجه به نوع به‌کارگیری سلاح، طیف متنوعی را شامل می‌شوند. در این راستا برخی توانایی تهدید نظامی را دارند و برخی نظیر آمریکا از توانایی تمامی تهدیدات نظامی، اقتصادی، سیاسی و... برخوردار می‌باشند. علاوه بر این، تهدیدات دیگری نیز برای جلوگیری از دسترسی ایران به استفاده از عرصه‌های سیاسی، نظامی و علمی و دانش‌های راهبردی اعمال می‌شود که می‌تواند در بلندمدت منجر به عقب ماندگی و عدم توسعه در علوم و فن‌آورهای جدید و نو شده و در برخی از موارد نیز منجر به کاهش حضور ایران در نقاط گوناگون گردد. اولین نکته‌ای که درخصوص تهدیدات باید عنوان کرد، همانا شناسایی تهدید بر مبنای تعریف منافع و امنیت ملی است. به این معنی که تهدیدات اموری ثابت نیستند، بلکه شناور بوده و بر مبنای مقتضیات و تحولات زمان، محیط و میزان درک از آن تغییر می‌کنند. مهم‌ترین امر درخصوص تهدید رابطه آن با مقوله آسیب‌پذیری است. آسیب‌پذیری، امری مستقل است که ضعف، ناکارآمدی ساختاری و نهادی، رفتاری و برون‌دادی تلقی می‌گردد. این مساله می‌تواند سلامت نظام و بقای کشور را به خطر انداخته و تهدیدات مختلفی را به سوی خود جلب کند. آسیب‌پذیری رابطه مستقیمی با فرآیند تهدید دارد. به هر اندازه ایران بتواند در شناسایی نقاط آسیب‌پذیر خود منطقی عمل کند و ظرفیت‌ها و توانمندی‌های خویش را در صورت سیستمی ارتقاء دهد؛ به همان میزان می‌تواند شیوه‌های مناسب‌تری را برای کنترل و مدیریت تهدیدات خود ایجاد نماید. (متقی: ۱۳۹۵، ۶۲) یکی از مهم‌ترین مسائل مطروحه در حوزه تهدیدات، برقراری رابطه میان توان، ظرفیت‌ها و درک تحولات با نیروهایی است که از محیط بیرونی به سیستم وارد می‌شوند. در این حالت، نظام می‌تواند ضمن بازتعریف خود در شرایط گوناگون، بخش عمده‌ای از تهدیدات وارده را به فرصت تبدیل نماید. جمهوری اسلامی ایران به عنوان یکی از اعضای نظام دولت‌ها، هیچ‌گاه از مشکل تعریف محیط امن فارغ نبوده و همواره دغدغه تأمین امنیت داخلی را داشته است. در این راستا، سه محیط امنیتی برای امنیت ملی در ایران قابل تصور بوده است: ۱- محیط امنیتی داخلی ۲- محیط امنیتی منطقه‌ای ۳- محیط امنیتی بین‌المللی. هر یک از این سه محیط تاثیرات و نیروهای خاص خود را بر امنیت ملی ایران وارد کرده و چالش‌هایی را پدید آورده‌اند

که تعریف خاص خود را نیاز دارد. این امر شاید به دلیل موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک ایران باشد که طبعاً آسیب‌پذیری کشورمان را بالا می‌برد. بسیاری از نظریه‌پردازان بر این باور هستند که محیط امنیتی ایران یکی از دشوارترین محیط‌ها است که واقعیت تازه‌ای نیست. محیطی که کشورمان در آن قرار دارد، محیطی بحرانی و بی‌ثبات است که امنیت ملی ما را به شیوه‌های گوناگونی تحت‌تأثیر خود قرار می‌دهد. در یک چنین محیطی باید به دنبال تبدیل تهدیدات به فرصت‌ها بود و به توانایی کنترل محیط‌های تهدیدزا یا ناامن دست پیدا کرد. زیرا در غیر این صورت هر فرصتی می‌تواند تهدید و بالمآل هر تهدیدی به یک خطر جدی تبدیل شود. بر این اساس دکترین نظامی - دفاعی کشور، که از دکترین امنیت ملی نشأت گرفته و هدف آن بالا بردن توان دفاعی کشور است؛ در این روند نقش اساسی می‌یابد. دکترین نظامی - دفاعی کشورمان با هدف مقابله با تهدیدات و رفع آسیب‌پذیری‌ها و ارتقاء توان و بنیه دفاعی کشور در هر دو حوزه نرم‌افزاری و سخت‌افزاری طرح می‌شود. نگرش مبتنی بر این دکترین باید پویا بوده و همراه با تحول در نوع تهدیدات و مصادیق آنان، تغییراتی را نیز مدنظر خود قرار دهد.

ضرورت دفاع و دشمن شناسی

دشمن شناسی به تاسی از قرآن کریم در نگاه فرماندهی کل قوا از جایگاه خاصی برخوردار است. تاکنون، نقش رهبری در شناخت دشمن و شگردهایش از عوامل اصلی پیروزی و تداوم انقلاب اسلامی به شمار می‌رود. امروز نیز تبیین دکترین نظامی - دفاعی رهبری در جهت آگاهی آحاد جامعه و کارکنان نیروهای مسلح به ویژه ارتش جمهوری اسلامی ایران و خنثی سازی توطئه‌های دشمن بسیار مهم و مؤثر خواهد بود. برای تصمیم‌گیری و چگونگی واکنش در برابر دشمن باید ابتدا او را شناخت، به اهدافش پی برد و روش‌های او را در ضربه زدن و رسیدن به اهدافش بازشناخت. همچنان که باید نقاط ضعف و قوت او را مورد مطالعه قرار داد. به مجموع این کارها دشمن شناسی گویند. اگر شناسایی دشمن خوب انجام نگیرد آثار منفی آن در مراحل تصمیم‌گیری و برخورد، خود را نشان می‌دهد. مقام معظم رهبری ضمن تأیید دشمن شناسی، به عنوان یک وظیفه مستمر می‌فرماید: «ملت ایران به همان نسبت که دشمن، روش‌های خود را در توطئه علیه ایران اسلامی پیچیده‌تر می‌کند، باید بر هوشیاری و آگاهی خود بیفزایند و با آمادگی معنوی، فکری، سیاسی و حفظ وحدت و اتصال و ارتباط با یکدیگر، چهره دشمن را در هر لباسی که هست، شناسایی کنند.» بدیهی است برای برنامه ریزی و تعیین

و تدوین سیاست دفاعی در جهت صیانت از کیان نظام اسلامی، شناسایی دشمن و تهدیدهایی که از ناحیه او موجودیت ملی و دینی ما را تهدید می‌کند، امری واجب است. در نگاه فرماندهی کل قوا پای ابرقدرت‌ها و دشمنان همواره در توطئه‌ها دیده می‌شود. معظم له ضمن ردّ نظریه توهّم توطئه می‌فرماید: "اگر فرض کنیم که دشمن بر سر هر راهی وجود دارد، خردمندانه نیست که انسان، دشمن را نبیند، وجود او را عدم فرض کند، چطور علیه ما توطئه نیست؟ بعضی گفتند شما توهّم توطئه می‌کنید! توطئه‌ای وجود ندارد! من در پاسخ، نشانه‌های توطئه و نشانه‌های خصومت را از اول انقلاب تا امروز در یک فهرست طولانی معرفی می‌کنم، و نشان می‌دهم، چطور علیه ما توطئه نیست؟ در اول پیروزی انقلاب آشکارا با انقلاب مخالفت شد، و این سلسله تا امروز ادامه دارد، و ما امروز به معنی حقیقی کلمه در دنیا دشمن داریم." (حرم رضوی ۱۳۸۲/۱/۱) بی شک دشمن شناسی از محوری ترین مباحث در دکترین نظامی-دفاعی و موضوع دفع تهدیدها از یک ملت به شمار می‌آید. چه بسا امتهایی که در طول تاریخ در اثر غفلت از دشمنان و فقدان آگاهی و بصیرت لازم سیاسی و اجتماعی در شناخت توطئه‌های بیگانگان و اتخاذ مواضع به موقع و صحیح توسط نخبگان و خواص آن جامعه، به سرنوشتی هلاکت بار دچار شده‌اند.

راهکارهای مبارزه با دشمن از نظر فرماندهی کل قوا

۱- هوشیاری و درک موقعیت ۲- جرأت اقدام و نترسیدن از سختی‌ها و خطرها ۳- ایمان و امید به آینده

ایشان نسبت به این سه اصل می‌فرمایند "هوشیاری و درک موقعیت - جرأت اقدام، نترسیدن از سختی‌ها و خطرها، ایمان و امید به آینده سه درس مهم هستند، این درسهای مهم، راهگشای امروز و آینده ملت و کشور است." (بیانات در دیدار مردمی ۱۳۸۰/۸/۲۱)

اصل دفاعی و قدرت نظامی در دکترین نظامی - دفاعی

شاخص سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه‌های فرماندهی معظم کل قوا نفی رابطه سلطه‌گری و سلطه‌پذیری و مقابله عاقلانه و هوشمندانه با نظام سلطه جهانی در عرصه روابط بین‌الملل است که اصل نفی سلطه‌گری و سلطه‌پذیری و مقابله با امپریالیسم جهانی ناظر بر قاعده نفی سبیل از دیدگاه قرآن و عترت است، نفی سلطه‌پذیری، نفی تحقیر ملت‌ها از سوی قدرت‌های جهانی، نفی وابستگی سیاسی و نفی سکولاریسم اخلاقی و نفی اباحه‌گری، همه نفی‌های قطعی جمهوری اسلامی ایران است. (پایگاه اطلاع رسانی، دفتر حفظ و نشر، آثار مقام

معظم رهبری) برای نیل به این مهم ارتقاء قدرت بازدارندگی نیروهای مسلح در مقابل تهدیدات احتمالی نظام سلطه از اصول لاینفک نظام جمهوری اسلامی ایران است و مبتنی بر مؤلفه‌های زیر است: اقتداربخشی، تعامل برترساز مبتنی بر احترام متقابل و عدم دخالت در امور داخلی یکدیگر، حمایت از مظلومین جهان، استمرار شعار اصولی "نه شرقی نه غربی است" و نظام اسلامی از دکترین نظامی - دفاعی مقام معظم فرماندهی کل قوا است.

اقتدار در دکترین نظامی - دفاعی مقام معظم فرماندهی کل قوا

یکی از کلید واژه‌های پر کاربرد در علوم سیاسی و جامعه شناسی سیاسی اقتدار است؛ اقتدار در اصطلاح به معنی مقبولیت، مشروعیت و کارآمدی یک نظام سیاسی است؛ همچنین اقتدار ملی کارآمدی یک نظام سیاسی در چارچوب مشروع و مقبول در محیط داخلی و بین الملل است و به بخش‌های مختلفی همچون اقتدار سیاسی، علمی، نظامی، اقتصادی و... تقسیم می‌شود. منابع اقتدار در نیروهای مسلح به دو بخش کلی درونی و بیرونی تقسیم می‌شود؛ اقتدار مبتنی بر ظرفیت‌های داخلی نیروهای مسلح یک کشور اقتدار درونزاست و اقتداری که همراه با نگاه به بیرون و تکیه بر بیگانه باشد در علم نظامی برونزا نامیده می‌شود. اقتدار برونزا امری تصنعی است که به صورت میان مدت و کوتاه مدت در راهبردهای نظامی کشورها تعریف می‌شود و مبنای آن تکیه بر قدرت‌های بزرگ با تکیه بر دریافت تسلیحات و مستشار نظامی و وابستگی به آنها در حوزه نظامی می‌توان تعریف نمود. می‌توان اقتدار برونزا را نوعی از استعمار نوین دانست چرا که قدرت‌های بزرگ دولت‌ها را به استفاده از منابع بیرونی قدرت ترغیب می‌کنند. اقتدار برونزا در حوزه نظامی و دفاعی نامطمئن و ناپایدار است. چرا که مبتنی بر قدرت‌های خارجی است و در صورت تضاد منافع کشورهای تحت الحمایه با کشور حامی و قدرتمند منابع اقتدار نظامی یا از بین می‌رود و یا کارآمدی خود را در زمان بحران و عرصه‌های خطر از دست می‌دهد و نظام سیاسی در صحنه بین الملل دچار بحران مشروعیت و اقتدار می‌شود. به طور کلی می‌توان گفت اقتدار برونزا شبه اقتداری است که برپایه وابستگی به بیگانگان بنا شده و سامانه‌های نظامی آنها دنباله رو مدل‌های توسعه دیکته شده توسط ابرقدرت‌ها هستند. (نشریه خبیر ۳، ۱۳۹۲) مقام معظم رهبری در اهمیت اقتدار درون زا می‌فرماید: "نیروهای مسلح باید با شتاب در پیشرفت‌ها و افزایش آمادگی‌های خود، چنان اقتداری ایجاد کنند که دشمنان حتی جرات نکنند خیال تعرض را به ذهن خود راه دهند." (سخنرانی در جمع کارکنان نیروی هوایی ۱۳۸۹/۱۱/۱۹).

بازدارندگی در دکترین دفاعی جمهوری اسلامی ایران

برای تحقق بازدارندگی، شرایط و فرضیه‌های متعددی در نظر گرفته می‌شود که نخستین مورد، غلبه خردگرایی در نزد تصمیم‌گیرندگان رقیب است. فرض وجود حداقل عقلانیت در اندیشه و رفتار رقیب، مفروض اساسی در به‌کارگیری راهبرد بازدارندگی است. با وجود چنین عقلانیتی است که رقیب می‌تواند با سبک- سنگین کردن و برقراری توازن میان هزینه‌ها و فرصت‌ها، به حسابگری پرداخته و در صورتی که تهدید ارزش‌های خود را به اندازه کافی جدی و مؤثر ببیند، برای حفظ بقای خود مجبور به تغییر رفتار خواهد شد. گرچه بازدارندگی در وهله اول روابط دو ابرقدرت دوره جنگ سرد را به یاد می‌آورد، اما نباید فراموش کرد که بازدارندگی اختصاص به دوره مذکور نداشته و روابط میان بسیاری از کشورها که در عرصه روابط بین‌الملل، منافع متضاد یا متفاوت دارند را در بر می‌گیرد. ابزار و امکانات بازدارنده و طرف دشمن و میزان آمادگی ملت‌ها و کشورها ممکن است در مواردی مشترک و در مواردی دیگر متفاوت باشد. ساز و کارهای بازدارندگی متناسب با تغییرات گوناگون در عصر کنونی و مطابق با شرایط و اوضاع و احوال داخلی کشور، کشورهای پشتیبان، حضور در پیمان‌های امنیتی و گروهی و... در توان بازدارندگی تأثیر بسزایی دارد. سرآمد همه توانمندی‌های کشورها، کسب آگاهی و اطلاعات به روز دنیا و آموزش نیروی انسانی زبده توأم با هماهنگی‌های لازم به معنای واقعی است. آن چه مهم و اساسی به نظر می‌رسد از تحقق برآیند عملکردی همه امکانات، ایجاد هراس و بازدارندگی دشمن از عملی کردن اقدام اوست. آگاهی و شناخت لازم از نقاط ضعف و توان ایجاد اختلال در تفکر و برنامه‌های دشمن و یا روش‌های که بتواند کشور بازدارنده را به اهداف و ایجاد قوه بازدارندگی به راحتی سوق دهد، نقش مهمی دارد. (روزنامه کیهان، www.kayhannews.ir). مقام معظم فرماندهی کل قوا در دیدار با زائران و مجاوران حرم رضوی در آغازین روز سال ۱۳۹۱ در بخشی از فرمایشات خود فرمودند: «ممکن است آمریکا خطرهایی برای کشورهای دیگر ایجاد کند؛ ممکن است دیوانگی کنند. البته من همین جا بگویم؛ ما سلاح اتمی نداریم، سلاح اتمی هم نخواهیم ساخت، اما در مقابل تهاجم دشمنان، چه آمریکا و چه رژیم صهیونیستی برای دفاع از خودمان، در همان سطحی که دشمن حمله کند، به آن‌ها حمله خواهیم کرد». (بیانات در دیدار با زائران و مجاوران حرم رضوی در آغازین روز سال ۱۳۹۱)

مهم‌ترین مؤلفه‌های قدرت معنوی در دکترین نظامی - دفاعی فرماندهی کل قوا

۱- هویت و ارزش‌های اسلامی: از دیدگاه مقام معظم رهبری «احساس هویت و عزت اسلامی که امروز به برکت پیروزی انقلاب اسلامی در جهان اسلام نمودار شده است یکی از مهمترین مولفه‌های قدرت ملت ایران است که باید در مناسبات بین‌المللی حتماً به آن توجه شود» (بیانات در دیدار مردمی مورخه ۸۴/۱۲/۲۴). ایشان الگوی اسلام ارائه شده در ایران را یکی دیگر از مولفه‌های قدرت ملی بر می‌شمارند و می‌فرمایند: «اسلامی که امروز در ایران ارائه شده برخلاف اسلام طالبانی و همچنین اسلام امریکایی یا هضم شده در فرهنگ غربی، اسلامی است که دارای روشنفکری پایبندی به عقاید اسلامی، نوآوری و پویایی است و بر اساس آن یک نظام و دولت متکی بر مردم شکل گرفته و در ۲۷ سال گذشته با وجود همه فشارها از مسیر اصلی خود خارج نشده، بنابراین برای مسلمانان جهان بسیار جذاب و قابل‌الگو برداری است و این برخلاف خواسته قدرتمندان عالم به‌ویژه آمریکا است.

۲- فرهنگ جهاد و شهادت: فرهنگ ایثارگری و جهاد و شهادت را که ریشه در مکتب عاشورا دارد می‌توان فرهنگ بومی انقلاب اسلامی دانست که بارها کارآمدی خود را در عرصه‌های مختلف به اثبات رسانده است. از منظر رهبری از مهم‌ترین مولفه‌های قدرت ملی ما به‌شمار می‌رود: «امروزه دشمنان کمین گرفته نظام اسلامی ما با شیوه‌های گوناگون برآنند که رونق جهاد و شهادت را در چشم مردم، به‌خصوص جوانان و به‌ویژه دانشجویان بشکنند... توصیه اینجانب به شما دانشجویان عزیز و همه جوانان عزیز این کشور آن است که این عامل قدرت ملی و شاخص ایمان خالصانه را از دست ندهید و آن را بزرگ بشمارید» (پیام مقام معظم رهبری به ششمین یادواره شهدای دانشجو، وبگاه مقام معظم رهبری khamenei.ir)

۳- خودباوری و اعتماد به نفس: از دیدگاه رهبری تمام پیشرفت‌های ما در ابعاد داخلی و ملی نظیر پیشرفت در عرصه‌های گوناگون چون پیروزی در جنگ تحمیلی، پیشرفت‌های علمی مانند فن‌آوری هسته‌ای، اعطای جرات و شجاعت علمی و جوانان و به انزوا کشاندن دشمن در همه زمینه‌های سیاسی، اقتصادی و فنی از نتایج و آثار اعتماد به نفس ملی است. هر چند که این نتایج به عرصه علمی محدود نمی‌شود و «تحقیر قدرت‌های زورگو و قلدر دنیا، گسترش عزت اسلامی ملت ایران در جهان، اعطای هویت و شخصیت به مسلمانان و اعتماد به نفس دنیای اسلام، توجه به قدرت مذهب در بسیج انسان‌ها، زنده کردن خلاء نیاز به معنویت در جهان و مطرح شدن ایران به‌عنوان الگویی برای تمامی ملت‌های جهان را می‌توان از آثار اعتماد به نفس

ملی ایرانیان در عرصه‌های جهانی و بین‌المللی دانست». (وبگاه مقام معظم رهبری (khamenei.ir)

۴- وحدت و همدلی: اتحاد و همبستگی ملت ایران علاوه بر آن که مهم‌ترین رمز پیروزی انقلاب اسلامی و عبور موفقیت‌آمیز از بحران‌های بعد از انقلاب بوده است، همچنان نیز عنصر اساسی تحقق آرمان‌ها و اهداف انقلاب اسلامی است. به خاطر همین اهمیت است که دشمنان انقلاب اسلامی همواره به دنبال ایجاد اختلاف و تفرقه میان ملت مسلمان ایران هستند: «دشمنان با تبلیغات خود، با جنگ روانی خود، با تلاش‌های موزیانه گوناگون خود سعی می‌کنند بین صفوف ملت ایران اختلاف بیندازند. به بهانه قومیت، به بهانه مذهب، به بهانه گرایش‌های صنفی، وحدت کلمه ملت را از بین ببرند... ملت ما باید هشیار باشد. تلاش برای سازندگی کشور و عمده‌تر و مهم‌تر از آن، تلاش برای اتحاد کلمه و یکپارچگی ملی و اتحاد امت اسلامی ادامه یابد. عاقلانه، هوشیارانه، خردمندانه و مدبرانه بایستی این اتحاد را حفظ کرد و روزبه‌روز تقویت کرد. من به همین جهت به مسئله اتحاد کلمه ملت‌مان اهمیت می‌دهم».... مردم باید وحدت خودشان را حفظ کنند. باید هم دلی و بنیان مرصوص وحدت ملی را که بسیار با ارزش و ارجمند است حفظ کنند. علاج دردهای ملت، در بلندمدت و کوتاه مدت، وحدت و یکپارچگی است». (بیانات در دیدار مردمی ۱۳۸۴/۲/۱۶)

تجزیه و تحلیل داده‌ها

یافته‌های پژوهش به شرح زیر استخراج شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از تحلیل محتوا استفاده شده است. گفتمان مقام معظم رهبری در حوزه دکتترین نظامی - دفاعی بر اساس تحلیل گفتمان اقدام گردیده که نمونه آن در جداول زیر ارائه می‌شود:

ردیف	برداشت از اصل متن	گرایش و جهت گیری متن	تحلیل توجیهی با توجه به سایر گرایش‌های متن
۱	نیروی هوایی ارتش در روز نوزدهم بهمن با پیوستن به مردم، معادلات کشور را تغییر داد و این حرکت بلافاصله از طرف مردم نیز پاسخ داده شد و این نشان می‌دهد با «مردم بودن»، حمایت مردم را به دنبال می‌آورد	مردمی بودن نیروهای مسلح	عملکرد انقلابی و اسلامی و بصیرت
۲	دل‌های ما به محبت در محراب عبادت، دعا، نیایش و استغفار حیات می‌یابد. لذا باید به تقویت بنیه‌ی معنوی سپاه، نظم و انضباط، آموزش نظامی، مانورهای گوناگون، استحکام درسازماندهی و پیشرفت دانش نظامی اهمیت لازم داده شود	تقویت آمادگی و توان رزمی در مقابله با نظام سلطه	تقویت قدرت معنوی در نیروهای مسلح
۳	"نیروهای مسلح باید با شتاب در پیشرفت‌ها و افزایش آمادگی‌های خود، چنان اقتداری ایجاد کنند که دشمنان حتی جرئت نکنند خیال تعرض را به ذهن خود راه دهند.	تقویت آمادگی و توان رزمی در مقابله با نظام سلطه	اقتدار و بازدارندگی قدرت نظامی نیروهای مسلح
۴	ملت ایران ثابت کرده است که اگر مورد تعرض قرار گیرد، کاملاً مقتدرانه از خود دفاع خواهد کرد و یکپارچه و همچون مشت مستحکم در مقابل مهاجم غیر منطقی خواهد ایستاد.	وحدت و همدلی ملی	اقتدار و بازدارندگی قدرت نظامی نیروهای مسلح
۵	برای اینکه بتوانید کارآمدی خودتان را در مقابله‌ی با تهدیدها در جایگاهتان که جایگاه حفظ امنیت هوایی کشور است نشان بدهید، باید احساس استغنا از دیگران و استقلال و رجوع به خود و تکیه‌ی بر ظرفیتهای خود داشته باشید	خود کفایی در تسلیحات نظامی	اقتدار و بازدارندگی قدرت نظامی نیروهای مسلح
۶	یکی از عوامل موفقیت جمهوری اسلامی و واکنش به کردن نظام در برابر تهدیدات و آسیب رسانی آمریکا و استکبار جهانی قدرت نظامی کشورمان می‌باشد.	تقویت آمادگی و توان رزمی در مقابله با نظام سلطه	اقتدار و بازدارندگی قدرت نظامی نیروهای مسلح
۷	جمهوری اسلامی ایران، بر خلاف قدرتهای بی مهار، امنیت را بزرگترین نعمت الهی می‌داند و برای حفظ امنیت خود و دیگران، می‌ایستد و دفاع می‌کند	توجه به امنیت و دفاع در مقابله با نظام سلطه	اقتدار و بازدارندگی قدرت نظامی نیروهای مسلح
۸	از دیدگاه اسلام، نیروهای مسلح، مجموعه‌ای مکانیکی و همچون یک ماشین بی‌اراده نیستند، بلکه سازمانی انسانی و دارای مجموعه‌ای از عقل و خرد، عزم و اراده و تصمیم، و ایمان و عواطف است	خردگرایی و ایمان در نیروهای مسلح	عملکرد انقلابی و اسلامی و بصیرت
۹	یکی از ویژگیهای نیروهای مسلح را دارا بودن تجربه‌های امیدآفرین دوران دفاع مقدس برشمردند و بر	قدرت نظامی و بصیرت دینی	عملکرد انقلابی و اسلامی و بصیرت

		لزوم ارتقاء معنویت و بصیرت و تعمیق اعتقادات دینی تأکید کردند. ^۹	
۱۰	در چنین دنیایی، استحکام و قدرت نیروهای مسلح و حفظ هوشمندی، و اقدام مدبرانه و شجاعانه، اهمیت دو چندان دارد	تقویت آمادگی و توان رزمی نیروهای مسلح	قدرت نظامی و هوشمندی نیروهای مسلح در مقابله با تهدید
۱۱	برداشت از اصل متن	گرایش و جهت گیری متن	تحلیل توجیهی با توجه به سایر گرایش‌های متن
۱۲	حفظ امنیت کشور، مرزها و زندگی عمومی مردم از مهمترین وظایف مسئولان نظامی و انتظامی است .۱	توجه به امنیت و دفاع از منافع ملی	اقتدار و بازدارندگی قدرت نظامی نیروهای مسلح
۱۳	همه دستگاهها اعم از وزارت دفاع تا ارتش و سپاه باید آمادگی‌های نظامی و دفاعی و سازماندهی‌های رزمی و آمادگی‌های روحی خود را روز به روز افزایش دهند و این به منزله یک دستور العمل رسمی است	تقویت آمادگی و توان رزمی در مقابله با نظام سلطه	اقتدار و بازدارندگی قدرت نظامی نیروهای مسلح
۱۴	نیروهای مسلح باید همواره آمادگی و هوشیاری کامل در برابر تهدیدها را داشته باشند و لازمه آن هم برنامه ریزی، و جدی گرفتن آموزش و تدابیر مورد نیاز نظامی و دفاعی است	تقویت آمادگی و توان رزمی در مقابله با نظام سلطه	اقتدار و بازدارندگی قدرت نظامی نیروهای مسلح
۱۵	جمهوری اسلامی ایران با وجود ارتقای توان دفاعی و نظامی خود اما هیچگاه تهدیدی برای کشورهای منطقه و همسایه نخواهد بود	تقویت آمادگی و توان رزمی در مقابله با نظام سلطه	اقتدار و بازدارندگی قدرت نظامی نیروهای مسلح
۱۶	استحکام واقعی یک نظام و ملت، توکل به خداوند متعال، هوشمندی، داشتن اعتماد به نفس، باور به توانایی ایستادگی، و تقویت قدرت ایستادگی است	قدرت نظامی و بصیرت دینی در مقابله با نظام سلطه	اقتدار و بازدارندگی قدرت نظامی نیروهای مسلح
۱۷	ظرفیت‌های بی پایانی را که در داخل هست جستجو کنیم، شناسایی کنیم	خود کفایی در تسلیحات نظامی	اقتدار و بازدارندگی قدرت نظامی نیروهای مسلح
۱۸	فعالیت و ابتکار و نوآوری و خلاقیت اساس پیشرفت انسان و زندگی است شما می‌توانید بخش خوتان را با اراده و ابتکار و نوآوری و فعالیت خودتان در سطح بالا و سیله عزت ملت خودتان قرار بدهید	تقویت آمادگی و توان رزمی در مقابله با نظام سلطه	اقتدار و بازدارندگی قدرت نظامی نیروهای مسلح
۱۹	بروید دنبال کارهای ابتکاری بروید دنبال کارهایی که دنیا آنها را نیازموده و تجربه نکرده؛ در طراحی‌های عملیاتی در طراحی‌های اطلاعاتی در نوع برخورد با دشمن	تقویت آمادگی و توان رزمی در مقابله با نظام سلطه	اقتدار و بازدارندگی قدرت نظامی نیروهای مسلح
۲۰	دژ مستحکم نیروهای مسلح باید با نوآوری و ابتکار هر روز قویتر و اطمینان بخش تر شود	تقویت آمادگی و توان رزمی در مقابله با نظام سلطه	اقتدار و بازدارندگی قدرت نظامی نیروهای مسلح

	سلطه		
۲۱	تقویت آمادگی و وتوان رزمی در مقابله با نظام سلطه	محصولات مدیریت خوب "همه چیز با مدیریت خوب امکان پذیر است" استحکام سازماندهی، ارتقاء قدرت‌رزمی، بالا نگهداشتن روحیه مسئولیت نظامی	اقتدار و بازدارندگی قدرت نظامی نیروهای مسلح
۲	تقویت آمادگی و وتوان رزمی در مقابله با نظام سلطه	پیشرفت‌هایی که تا امروز نیروهای مسلح ما در این زمینه داشته‌اند نمونه است بین مجموعه پیشرفت‌ها، پیشرفت‌های تسلیحاتی و نظامی ما جزء برترین‌ها است	اقتدار و بازدارندگی قدرت نظامی نیروهای مسلح
۲	تقویت قدرت فرماندهی و ارتقاء توان و آمادگی ا رزمی	قدرت فرماندهی و قدرت مدیریت "عامل" پیروزی... بنابراین یک عامل از دو عامل مهم چنین پیروزی‌های مهمی قدرت فرماندهی شامل: دانش، مسلط بودن بر عملیات پیچیده جنگ و توان بکارگیری نیروها است	اقتدار و بازدارندگی قدرت نظامی نیروهای مسلح
۲	قانع نبودن به شرایط موجود در آمادگی رزمی تلاش بیشتر	... هم در توان رزمی و هم در بقیه خصوصیات، بایستی از این بهتر و سریع‌تر و هوشمندانه تر پیش رفت	اقتدار و بازدارندگی قدرت نظامی نیروهای مسلح

در پاسخ به سؤال خرد اول کارکردهای دکترین نظامی - دفاعی در اندیشه و نگاه مقام معظم رهبری توجه به امنیت و دفاع از منافع ملی و در جواب به سؤال خرد دوم تقویت آمادگی و توان رزمی در نیروهای مسلح برای امنیت داخلی و در سطح بین المللی از بیشترین حجم و فراوانی برخوردار است که این آمادگی باید مبنای اقتدار درون زایی داشته باشد و بتواند در مقابله با نظام سلطه از نظام اسلامی، محرومین و مظلومین دفاع نماید و در پاسخ به سؤال اصلی تحقیق که اهداف و کارکردهای دکترین نظامی - دفاعی در اندیشه و نگاه مقام معظم فرماندهی کل قوا کدامند؟ اقتدار و بازدارندگی ارتقاء قدرت نظامی نیروهای مسلح و عملکرد انقلابی و اسلامی، بصیرت و طالب اقدام بودن به ترتیب از کارکردهای دکترین نظامی - دفاعی را تشکیل می‌دهند.

نتیجه گیری

هدف این تحقیق ارائه اهداف و کارکردهای دکترین نظامی - دفاعی در گفتمان و اندیشه مقام معظم رهبری است. در این راستا بر مبنای اطلاعات حاصله از بررسی بیانات و مکتوبات ایشان برخی از مهم‌ترین موضوعات قابل استنباط که بیانگر کارکردها و اهداف دکترین نظامی - دفاعی است. مورد توجه قرار گرفت. این گفته واقع گرایان هنوز در مورد محیط بین الملل صادق است که محیط بین الملل یک محیط آنارشیم است. در محیط آنارشیم هیچ ضابطه مافوق به مثابه آنچه در درون کشورها وجود دارد، ملاحظه نمی‌شود. از سوی دیگر نیز نظام حقوقی در سطح کلان و بین المللی آن از توسعه یافتگی زیادی برخوردار نیست، از این رو توسل به زورعیان و

جنگ از استراتژی‌هایی است که در نظام بین الملل همواره به کار رفته است. در گفتمان نظام سلطه تهدید و ارباب کشورهای مستقل و توسل به زور برای تأمین منافع و اهداف ملی خود یک امر رایج به شمار می‌رود. که در بیانات رهبری با صور مختلف ترسیم شده است، که نمونه‌ی بارز این موضوع، رفتار قدرت‌های جهانی و به‌ویژه آمریکا است که هیچ اعتنایی به قوانین بین‌المللی و موازین انسانی نمی‌کنند و دست به هر جنایتی می‌زنند. امروز بزرگترین تهدید برای جهان و منطقه، آمریکا و رژیم صهیونیستی هستند که بدون هیچ مهارت و بدون پایبندی به مبانی و موازین وجدانی و دینی در هر نقطه‌ای که لازم بدانند دخالت می‌کنند و کشتار به راه می‌اندازند. مقام معظم رهبری با درک این واقعیت به عنوان رهبری نواندیش، نظریه پرداز، خلاق، مقتدر و مسلط به امور منطقه و بین‌الملل معتقد است؛ دکترین نظامی - دفاعی از عناصر راهبردی و تأثیرگذار در عزت، اقتدار و استقلال کشوری است. اقتدار نیروهای مسلح و خودکفایی صنعت دفاعی و قدرت کم‌نظیر بازدارندگی جمهوری اسلامی ایران ناشی از اندیشه ناب و بلند دکترین نظامی - دفاعی ایشان است. دکترین نظامی - دفاعی در اندیشه معظم‌له ریشه در آموزه‌های بلند دینی، عقلانیت متکی به اجتهاد، درک عمیق و آگاهی وسیع و تجربه گران‌سنگ مدیریتی دارد. مهم‌ترین شاخصه دکترین نظامی - دفاعی در اندیشه مقام معظم فرماندهی کل قوا، اقتدار و بازدارندگی قدرت نظامی نیروهای مسلح است که باید توأم با بصیرت دینی باشد و بتواند در مقابله با نظام سلطه جهانی ایستادگی و از حقوق کشورهای مسلمان و مظلومین دفاع نماید. در پایان پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

۱- معاونت آموزش و تربیت آجا در راستای آشنایی دانشجویان دانشگاه‌های افسری با دکترین نظامی - دفاعی، دکترین نظامی - دفاعی، مقام معظم فرماندهی کل قوا به عنوان یک واحد درسی برای دانشجویان در دانشگاه‌های افسری آجا و برای فراگیران در دافوس آجا تدریس و تبیین شود.

۲- دکترین نظامی - دفاعی مقام معظم فرماندهی کل قوا توسط ستاد کل نیروهای مسلح سرلوحه افکار و عقاید نیروهای مسلح و مبنای دکترین نظامی - دفاعی قرار گیرد و در این راستا فرهنگ سازی شود تا در آینده به عنوان الگو و اسوه‌ی برای جهان اسلام مدنظر قرار بگیرد.

منابع

- قرآن کریم سوره انفال.
- دانش آشتیانی، محمدباقر، (۱۳۹۵)، جزوه درسی تشریح دکترین نظامی درمقطع دکتری، دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا
- جعفری، متقی، قربانی، (۱۳۹۵) تبیین اندیشه دفاعی، تهران، انتشارات دانشگاه صنعتی مالک اشتر،
- شهلائی ناصر و همکاران (۱۳۸۸)؛ نظریه‌های راهبردی، تهران، انتشارات دافوس.
- تهامی، سید مجتبی، (۱۳۹۰) امنیت ملی دکترین سیاستهای دفاعی امنیتی، تهران، انتشارات ستاد مشترک ارتش جمهوری اسلامی ایران.
- سیف‌زاده، حسین؛ (۱۳۸۱) «اصول روابط بین الملل (الف و ب)»، چاپ دوم، تهران، نشر میزان.
- چگینی، حسن (۱۳۷۴) طرح‌ریزی استراتژیک نظامی و برنامه‌ریزی دفاعی تهران، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی، چاپ دوم.
- قوام، عبدالعلی، (۱۳۸۴)، روابط بین‌الملل؛ نظریه‌ها و رویکردها، تهران، انتشارات سمت.
- مقام معظم رهبری، (۱۳۸۶)، نکته‌های ناب، ج ۳، تهران، دفتر نشر معارف.
- بیانات رهبری در اجتماع بزرگ نیروی مقاومت بسیج مردمی به مناسبت سالروز تشکیل بسیج: ۱۳۷۶/۹/۰۵
- احمد حسینی (۱۳۷۳) جنگ از دیدگاه قرآن و سنت، تهران، انتشارات، سازمان عقیدتی سیاسی ارتش، ج.۱.ا.
- برژنسکی، زیگنیو، (۱۳۸۳)، انتخاب: رهبری جهانی یا سلطه بر جهان، ترجمه لطف‌الله میثمی، تهران، نشر صمدیه.
- رستمی، محمود (۱۳۷۸) فرهنگ واژه‌های نظامی تهران، انتشارات ستاد مشترک ارتش جمهوری اسلامی ایران، چاپ اول
- بیانات رهبری در ۱۳۸۰/۶/۰۵، ۱۳۷۷/۱۱/۲۱، ۱/۱/۲۹، ۱۳۹۵، ۱/۱۱/۱۳۸۹، ۲۴/۱۱/۱۳۹۲، ۱۳۷۰/۷/۱۳۹۲.
- روزنامه کیهان، (www.kayhannnews.ir).
- پایگاه اطلاع رسانی، دفتر حفظ و نشر، آثار مقام معظم رهبری (khamenei.ir).